

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Het ongelijkheidsbeginsel garandeert gelijke toegang tot grondrechten

Het gelijkheidsbeginsel zoals verwoord in artikel 1 van de Grondwet kan gemakkelijk tot ‘gelijkheidstotalitarisme’ leiden, zo valt steeds vaker te horen. Dit ligt echter geenszins besloten in de opzet van het beginsel. Er zijn goede redenen om het te beschouwen als een ongelijkheidsbeginsel. Of het nu leuk is of niet, er bestaan in de werkelijkheid verschillen tussen mensen – en artikel 1 beschermt die verschillen. In feite garandeert het non-discriminatieartikel aan burgers een minimale gelijkheid: namelijk dat voor iedereen, niemand uitgezonderd, de toegang tot alle grondrechten is verzekerd.

---

door *Marjolijn Februari*

De auteur is schrijver, essayist en rechtsfilosoof.

TUSSEN GELIJKHEID EN ONGELIJKHEID bestaat niet veel verschil. Zo staat artikel 1 van de Grondwet bekend als een gelijkheidsbeginsel – en toch zijn er ook goede redenen het te beschouwen als een ongelijkheidsbeginsel. Het artikel gaat immers nadrukkelijk uit van verschillen tussen mensen en staat iedereen toe ongelijk, althans niet gelijk, aan elkaar te zijn zonder dat de overheid daaraan consequenties verbindt. Het *Handboek van het Nederlandse staatsrecht* zegt over de bepaling: ‘Elke intentie van gelijkschakeling is haar vreemd. Zij bevestigt *het recht om zich niet gelijk te gedragen en niet volgens gelijke patronen te leven en met anderen om te gaan.*’

Nu kun je dit herdopen van een gelijkheidsbeginsel in een ongelijkheidsbeginsel gemakkelijk zien als een flauw woordspelletje, maar het is meer dan dat. De laatste jaren wordt in het debat nogal eens de verzuchting geslaakt dat artikel 1 van de Grondwet leidt tot gelijkheidsdwang. Vooral de mensen die zich door het ideaal van het artikel beknot voelen in de uitoefening van hun geloofsvrijheid, klagen erover dat te grote nadruk op gelijkheid ten koste gaat

van ieders vrijheid. Ze krijgen bijval van vooraanstaande rechtsgeleerden die artikel 1 al evenzeer verdenken van de plicht tot platmaken. ‘Is er niet ook iets waardevols aan onderscheid?’ vragen zulke juristen zich af. Jawel, en juist

Er bestaan in de werkelijkheid verschillen tussen mensen en het ongelijkheidsbeginsel van de Grondwet beschermt die verschillen

daarom is artikel 1 zo belangrijk. Of je het nu leuk vindt of niet, er bestaan in de werkelijkheid verschillen tussen mensen – en het ongelijkheidsbeginsel van de Grondwet beschermt die verschillen.

Dat de begrippen gelijkheid en ongelijkheid op veel plaatsen in elkaar lijken over te lopen heeft diverse

oorzaken. Het komt ten eerste doordat gelijk maken niet hetzelfde is als gelijk behandelen – zo moet je mensen soms gelijk behandelen om hun verschillen te respecteren, en moet je ze soms ongelijk behandelen om ze gelijk aan elkaar te maken. Beroemd is de ironische lofzang van Anatole France op de gelijkheid voor de wet – *la majestueuse égalité des lois* – die ‘zowel rijken als armen verbiedt onder bruggen te slapen, op straat te bedelen en brood te stelen’. Af en toe is ongelijke behandeling op zijn plaats.

Ten tweede lijken de begrippen in elkaar over te lopen doordat het streven naar sociale gelijkheid een waterbedeffect kent: grotere gelijkheid op het ene gebied leidt tot grotere ongelijkheid op het andere gebied. Zo is in de Nationale Wetenschapsagenda van 2011 de bestrijding van sociale ongelijkheid opgenomen als een van de prominente thema’s binnen de sociale wetenschappen. De beschrijving daarvan laat meteen al zo’n waterbede-effect zien. ‘Toenemende economische gelijkheid tussen hoogopgeleide mannen en vrouwen leidt, ironisch genoeg, tot groeiende ongelijkheid tussen sociale klassen. Rijke tweoudergezinnen lopen uit op de rest.’ Je kunt je verheugen over de egalitaristische triomf in de relaties van hoogopgeleiden, nu de mannen en vrouwen in sociaaleconomisch opzicht grotendeels gelijk aan elkaar zijn; maar door het succes van de hoogopgeleide combinaties nemen deze gelijke mensen de beste plaatsen in op de arbeidsmarkt en zo worden ze steeds ongelijker aan de anderen.

Het is kortom verstandig bij het formuleren van gelijkheids- en ongelijkheidsbeginselen duidelijke criteria te noemen en liefst casuïstisch te werk te gaan. Over wiens gelijkheid hebben we het? En waarom willen we gelijkheid? En welke gelijkheid? Of zoals Amartya Sen in zijn boek *Inequality reexamined* schrijft: ‘A common characteristic of virtually all the approaches to the ethics of social arrangement that have stood the test of time is to want equality of *something*.’ De kernvraag die je moet stellen luidt dus: *equality of what?*

DISCRIMINEREN MAG VOLOP

Artikel 1 van de Grondwet mag dan vooral het recht van de burgers beschermen om zich ‘niet gelijk’ te gedragen, het artikel streeft toch naar gelijkheid van iets. Maar gelijkheid van wat dan?

Doordat het artikel bekendstaat als een gelijkheidsbeginsel kan in de samenleving gemakkelijk de misvatting ontstaan dat het leidt tot gelijkheidsdwang en dat het alle burgers verplicht elkaar onderling steeds gelijk te behandelen. Zo schreef een serieuze columnist ooit misprijzend: ‘Mij lijkt dat artikel hoogstens een vage wens. Voor de rest is het gewoon onzin, die met de werkelijkheid weinig uitstaande heeft. Mensen discrimineren op allerlei mogelijke manieren. Als ik twee vrouwen zie lopen, een mooie en een lelijke, dan kijk ik eerst naar de mooie. Ook is er een kans dat ik liever met de mooie naar bed wil dan met de lelijke, zelfs als de lelijke leuker blijkt te zijn dan die mooie. Maak ik mij hierbij schuldig aan discriminatie die niet is toegestaan?’ De eerbiedwaardige columnist stond in deze klacht over artikel 1 beslist niet alleen; lees de discussies maar na over het gelijkheidsbeginsel op het internet. Veel mensen spreken de angst uit dat de grondwetgever ze niet toestaat een onderscheid te maken tussen mooie en lelijke vrouwen.

Het zal duidelijk zijn dat die grondwetgever in feite zulk onderscheid helemaal niet afkeurt, of het althans niet verbiedt. Artikel 1 gaat over gelijkheid voor de wet en richt zich daarbij voornamelijk tot de overheid: die mag bij wetstoepassing niet discrimineren. Verder kan in het leven naar hartenlust worden gediscrimineerd, buiten de domeinen van het recht, maar zelfs in de relaties tussen mensen die door het recht worden beheerst. We kunnen bovendien niet klagen dat de bepaling van artikel 1 onze grondwettelijke vrijheden uitholt, want ook dat is bepaald niet het geval. Wie bijvoorbeeld zijn godsdienstvrijheid wil uitleven door anderen te discrimineren, kan ongestoord zijn gang gaan. Kerken kunnen vrouwen uitsluiten van het priesterambt, ze kunnen homo’s uitsluiten van de sacramenten, imams kunnen ongelijkheid prediken en praktiseren – dat kan allemaal vrijelijk zonder dat artikel 1 van de Grondwet daarbij in de weg zit. De vraag is natuurlijk: wat verbiedt artikel 1 dan wel?

Voor een antwoord moeten we diep graven naar de fundamenten van de wet. Als mensen ten minste op één enkel gebied gelijk behandeld moeten worden door de overheid, dan is het op het gebied van de grondrechten zelf. Nu artikel 1 zo nadrukkelijk het recht beschermt van mensen om ‘niet gelijk’ te zijn, is wel duidelijk dat de grondwetgever geen verschil heeft willen maken tussen mensen in de toewijzing van grondrechten. De Grondwet vraagt niet aan de overheid om alle burgers gelijk te maken, en

relevante verschillen tussen mensen kunnen leiden tot een verschil in behandeling: tot een verschil in belastingheffing bijvoorbeeld of toegang tot voorzieningen. Maar verschillen kunnen er niet toe leiden dat geloofsvrijheid en vrijheid van meningsuiting alleen gelden voor de ene groep burgers en niet voor de andere. Een minimale invulling van het begrip non-discriminatie houdt in dat alle burgers, ongeacht godsdienst, levensovertuiging of politieke gezindheid, een gelijke toegang tot grondrechten hebben.

Wie deze minimale opvatting van gelijkheid wil opheffen, wie niet langer gelooft dat alle burgers gelijke toegang hebben tot de Grondwet, heeft afscheid genomen van de democratie en van een belangrijk moreel principe. In moderne zin kun je althans niet van een democratie spreken als aan bevolkingsgroepen grondrechten worden onthouden op basis van godsdienst, sekse of ras. En wil een theorie over maatschappelijke ordeningen ook maar een beetje geloofwaardig zijn, zoals Amartya Sen in zijn boek over ongelijkheid zegt, dan zal ze mensen op zijn minst in enig cruciaal opzicht als gelijk moeten beschouwen; de afwezigheid van zo'n basisidee van gelijkheid maakt een theorie wel erg moeilijk te verdedigen. Je zou kunnen zeggen dat je met het afschaffen van gelijke grondrechten ook onder deze ondergrens zakt.

De vraag is nu of er inderdaad een reële dreiging bestaat dat de gelijkheid van grondrechten verdwijnt. Jawel, die dreiging bestaat, en het is zorgwekkend dat daarover zo weinig wordt gesproken. Tel daarbij op dat wordt geklaagd over vermeende 'gelijkheidsdwang' van artikel 1, en er is reden genoeg het belang van het gelijkheidsbeginsel, dat een ongelijkheidsbeginsel is, nog maar weer eens naar voren te schuiven.

GELIJKHEID VAN GRONDRECHTEN: DE ZAAK VAN DE SGP

De laatste jaren duikt in de maatschappelijke discussie opeens de gedachte op dat vrouwen minder grondrechten hebben dan mannen. Of dat moslims minder klassieke vrijheidsrechten hebben dan christenen. Overigens wordt die gedachte nooit zo geformuleerd: de discussie gaat meestal (en dat klinkt een stuk onthechter) over de 'herijking van het gelijkheidsbegrip' en het 'waarborgen van diversiteit' – een retorische wending waardoor niet meteen duidelijk is dat het woord diversiteit inmiddels een andere betekenis heeft gekregen dan in de decennia hiervoor. Nu betekent 'diversiteit' dat er verschil gemaakt mag worden op het gebied van het recht: sommigen zijn meer gelijk in hun toegang tot grondrechten en mensenrechten dan anderen.

Wanneer staat het minimale gelijkheidsbegrip dan onder druk? Niet in

de gevallen waarin louter sprake is van een botsing van grondrechten: bij zulke gelijkvloerse botsingen moeten de rechten van de een simpelweg worden afgewogen tegen die van de ander. Dat is bijvoorbeeld het geval in de rechtszaken rondom de SGP, waarin het draait om een botsing tussen vrijheid van vereniging en artikel 1. Een bedreiging voor gelijke rechten ontstaat pas wanneer wordt voorgesteld een van de grondrechten voor een bepaalde bevolkingsgroep dan maar helemaal af te schaffen. Dat doet diezelfde SGP in haar politieke beginselprogramma, waarin ze niet alleen spreekt over de eigen leden, maar over vrouwen in het algemeen, aan wie het passief kiesrecht niet toekomt. Artikel 10 luidt: 'De opvatting van het vrouwenkiesrecht voortkomend uit een revolutionair emancipatiestreven, strijdt met de roeping van de vrouw. Dat laatste geldt ook voor het zitting nemen van de vrouw in politieke organen, zowel vertegenwoordigende als bestuurlijke. De vrouw zij in haar eigen consciëntie overtuigd of zij haar stem kan uitbrengen met inachtneming van de haar door God gegeven plaats.' Uitoefening van het actief kiesrecht wordt hier overgelaten aan het eigen geweten van de vrouw, maar dat geldt niet voor het passief kiesrecht. Dat grondrecht wordt aan vrouwen ontzegd. Niet alleen aan de leden van de SGP, aan alle vrouwen.

Nu staat het politieke partijen uiteraard vrij om te pleiten tegen het minimale gelijkheidsbegrip; dat op zich is nog geen angstaanjagende ontwikkeling. Angstaanjagend wordt het wanneer dit standpunt zo serieus wordt genomen in de maatschappelijke discussie dat het minimale gelijkheidsbegrip in brede kring onder vuur komt te liggen. Dat vrijheid van godsdienst serieus wordt gezien als een reden om het gelijkheidsbeginsel van artikel 1 – ook in de minimale interpretatie daarvan – ter discussie te stellen. Want de meeste deelnemers aan de maatschappelijke discussie en de meeste politieke partijen mogen dan in de juridische casus tegenover de SGP staan, paradoxaal genoeg vindt inmiddels vrijwel iedereen dat eens moet worden gekeken of het gelijkheidsbegrip niet te dominant is en de vrijheid van de partij niet te veel uitholt.

Het is dan ook belangrijk te benadrukken wat de relatie is tussen artikel 1 van de Grondwet en de grondwettelijke vrijheidsrechten; het gelijkheidsbeginsel garandeert de gelijke toegang tot de rechten. Dat betekent dus niet dat het de klassieke vrijheden 'opeet', zoals wel wordt beweerd, of dat de grondwettelijke vrijheden in het gedrang komen door het beginsel. Integendeel: het betekent dat die klassieke vrijheden gelden – maar dan ook voor iedereen.

TOT SLOT

We zijn verschillend en we willen gelijkheid. Gelijkheid van wat? Je eigen antwoord op die vraag, je eigen favoriete criterium van gelijkheid, kan in een poli-

tieke discussie gemakkelijk in conflict komen met dat van anderen. Je kunt immers sterk egalitairistisch zijn in het ene opzicht en sterk non-egalitairistisch in het andere. Maar bij al dat gekrakeel over de invullingen van het gelijkheids-

Het beroep van vrouwen op een grondrecht kun je niet uitleggen als 'gelijkheidstotalitarisme'

begrip blijft één criterium onontkoombaar op de voorgrond staan: juist om verschillen te beschermen, juist om de ouderwetse diversiteit te waarborgen, zul je iedereen een gelijke toegang tot grondrechten moeten laten. En dat wil dus ook zeggen dat je het beroep van vrouwen op een

grondrecht niet kunt uitleggen als 'gelijkheidstotalitarisme', zoals tegenwoordig zozeer de mode is.